

УМОВИ УСИНОВЛЕННЯ ДІТЕЙ – ГРОМАДЯН УКРАЇНИ ІНОЗЕМНИМИ ГРОМАДЯНАМИ

CONDITIONS REQUIRED FOR ADOPTING CHILDREN BY UKRAINIAN NATIONALS BY FOREIGN NATIONALS

Журило С.С.,

асистент кафедри цивільного процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»

Стаття присвячена аналізу умов, які висуваються законодавцем при усиновленні дітей. Зокрема, проаналізовано норми українського законодавства, судової практики та позиції науковців з приводу усиновлення дітей, можливості забезпечення захисту їхніх законних прав та інтересів. Зроблено висновок про те, що умови усиновлення поділяються на ті, що висуваються для усіх випадків усиновлення, та ті, які висуваються лише для усиновлення іноземним елементом.

Ключові слова: усиновлення, дитина, усиновлювач, усиновлений, умови усиновлення.

Статья посвящена анализу условий, предъявляемых законодательством при усыновлении детей. В частности, проанализированы нормы украинского законодательства, судебной практики и позиции ученых относительно вопросов усыновления детей, возможности обеспечения защиты их законных прав и интересов. Сделан вывод о том, что условия усыновления делятся на те, которые предъявляются для всех случаев усыновления, и те, которые предъявляются только для усыновления иностранным элементом.

Ключевые слова: усыновление, ребенок, усыновитель, усыновленный, условия усыновления.

The objective of the article is to analyse the conditions required by the legislation in order to adopt children. In particular the law legal experience and scientific research as to adopting children as well as opportunities for ensuring protection of the rights and interests of the children have been analysed. Also, the conditions are divided into those ones who are required for all the cases and the ones required only for foreign nationals.

Key words: adoption, child, adopter, adopted child, conditions for the adoption.

Постановка проблеми. Інститут усиновлення є одним із основних інститутів сімейного права, адже він покликаний забезпечити захист прав та інтересів дітей, які залишилися без батьківського піклування. Вирішення питання усиновлення є складним психологічним моментом, адже мова йде про майбутнє дитини, її адаптацію в сім'ї усиновлювачів та про розуміння усиновлювачами майбутніх складностей щодо виховання дитини, взаємопорозуміння її з членами нової сім'ї тощо. Враховуючи специфічні питання, які виникають при усиновленні, не викликає заперечення той факт, що при усиновленні дітей іноземцями кількість проблем психологічного характеру буде лише збільшуватися. Це викликано тим, що дитина повинна не лише адаптуватися та прийняти сам факт усиновлення та проживання в новій сім'ї, але й адаптуватися до проживання у новій країні, з іншою культурою, мовою спілкування, далеко від своїх друзів та, можливо, далеких родичів, які хоч і не змогли її усиновити, але підтримували з нею зв'язок. Другим комплексом питань, які потребують всебічного розгляду, є питання відповідності іноземного кандидата в усиновлювачі на роль батька (матері) дитини, що усиновлюють, можливості перевірки достовірності поданих кандидатом в усиновлювачі документів та здатності отримувати достовірну інформацію про долю усиновленої дитини після її усиновлення. Тому актуальність питань, пов'язаних з дотриманням умов усиновлення дітей – громадян України іноземними громадянами, не викликає сумніву.

Стан дослідження теми. Серед цивілістів, які приділяли увагу різним аспектам усиновлення, варто назвати М.М. Агаркова, С.М. Братуся, Я.Р. Веберса, Ю.С. Гамбарова, Н.Л. Дювернуа, І.В. Жилінкову, Л.М. Зілковську, К.Д. Кавеліна, О.О. Красавчикова, М.С. Малєйна, Г.К. Матвєєва, Д.І. Мейєра, В.І. Сінайського, Г.Ф. Шершеневича та ін.

Виклад основного матеріалу. Усиновлення буде вважатися здійснене належним чином при дотриманні певних умов. Більшість спеціалістів у галузі сімейного права розглядали умови усиновлення як певні юридичні факти [1, с. 255; 2, с. 195]. В літературі визначають такі ознаки умов усиновлення: 1) це визначені вимоги, установлені

законом; 2) ці вимоги закріплені в імперативних нормах, що встановлюють чітке правило поведінки, що не допускає відхилення в поведінці, яка регулюється; 3) ці вимоги адресовані чітко визначеному колу осіб, тобто є персоналізованими [3, с. 52]. Тому умови усиновлення варто визначити як установлені в законі вимоги, що застосовуються до чітко визначеного кола осіб з приводу усиновлення.

Усі умови усиновлення можна поділити на дві великі групи: 1) загальні умови – це умови, які завжди вимагаються для позитивного вирішення питання про усиновлення (прикладом є: волевиявлення особи, яка бажає усиновити дитину; позитивний висновок органу опіки та піклування про обставини усиновлення, дієздатність усиновлювача тощо) та 2) спеціальні умови – ті умови, необхідність у яких настає у випадках, передбачених законом (як, наприклад, згода батьків на усиновлення; згода дитини на усиновлення; згода другого з подружжя).

Крім зазначеного вище поділу всі умови можна поділити на: 1) ті, що висуваються для всіх випадків усиновлення; 2) ті, які висуваються лише для усиновлення з іноземним елементом.

До першої групи, зокрема, належать вимоги про:

1) дієздатність усиновлювача; 2) вік усиновлювача (усиновлювач не може бути молодшим 21 року); 3) різницю у віці між усиновлювачем та усиновленим (яка не може бути меншою 15 років, а за умови усиновлення повнолітньої особи – 18 років); 4) нероз'єднання рідних братів, сестер, якщо вони перебувають на обліку для можливого усиновлення (крім наявності обставин, що мають істотне значення); 5) згоду рідних батьків дитини на її усиновлення, яка надається вільно, безоплатно і за умови, що дитині виповнилося два місяці (окрім випадків, встановлених ст. 219 СК України); 6) згоду дитини на усиновлення, якщо вона досягла такого віку та рівня розвитку, що може її висловити (окрім випадків, передбачених ч.ч. 3, 4 ст. 218 СК України); 7) надання другим із подружжя згоди на усиновлення, якщо воно здійснюється одним з подружжя та ін.

До другої групи умов можна віднести: 1) перебування усиновлюваної дитини не менш як одного року на обліку в центральному органі виконавчої влади, що реалізує

державну політику у сфері усиновлення та захисту прав дітей; 2) досягнення дитиною п'ятирічного віку; 3) відсутність громадянина України, який бажав би усиновити відповідну дитину або взяти на виховання до себе в сім'ю; 4) забезпечення дитині прав в обсязі, не меншому, ніж це встановлено законами України.

Розглянемо більш детально перераховані умови. Зокрема, не викликає заперечень той факт, що лише дієздатна особа може належним чином піклуватися про усиновлену дитину, допомагати їй пристосовуватися до нових умов проживання, спілкування тощо.

Умова усиновлення щодо віку усиновлювача та різниці у віці між ним на усиновленні є дуже важливою. Адже усиновлювач повинен мати відповідний життєвий досвід для виховання усиновленого, бути відповідальним, самодостатнім тощо. Також різниця у віці між усиновлювачем та усиновленим дає можливість наблизити їх відносини до природних відносин у сім'ї. Усиновлювачу необхідно приділяти багато уваги і такту для завоювання батьківського авторитету в очах усиновленої дитини. Зрозуміло, що цього важко буде досягти, якщо усиновлювач, в силу незначної різниці у віці з усиновленим, буде сприйматися як одноліток, що унеможливує забезпечення належного батьківського виховання усиновлювачем дитини. Однак, якщо мова йде про усиновлення родичами, то, на нашу думку, може мати місце скорочення різниці у віці, адже в даному випадку для дитини важливо зберегти зв'язок з рідними, а піклування про дитину її близькими буде кращим, аніж піклування усиновлювачами (чужими особами, відносини з якими можуть скластися, а можуть і ні), або дитина може і не бути усиновлена і до повноліття буде знаходитися на піклуванні дитячого закладу. Недоцільним є звужування кола усиновлювачів за віковим принципом, не залишаючи суду права в індивідуальному порядку вирішувати дане питання.

Однією із умов усиновлення є неможливість роз'єднання рідних братів та сестер, які перебувають на обліку для можливого усиновлення [4]. Дана норма дозволяє усиновлюваному зберегти родинні зв'язки. Водночас можуть мати місце і винятки. Зокрема, якщо сиротами залишилося троє чи більше дітей, знайти особу, яка могла б усиновити їх усіх, дуже важко. У такому разі (як виключення) суд за згодою органу опіки та піклування може постановити рішення про усиновлення когось із них або усиновлення їх різними особами [5, с. 5]. Тобто обставини, які дозволяють роз'єднати рідних братів та сестер, мають бути істотними. Якщо дитина дає згоду на усиновлення (тобто не дотримується таємниці усиновлення), брати та сестри, які були роз'єднані при усиновленні, мають право знати про нове місце проживання того, хто буде усиновлений. Розрив правового зв'язку з братом, сестрою у зв'язку з усиновленням не перериває родинних, кровних зв'язків, а тому заборона шлюбу між ними залишається чинною.

Однією із умов усиновлення є надання згоди рідних матері та батька дитини на її усиновлення. Така згода повинна бути надана батьками, які усвідомлюють значення своїх дій та можуть керувати ними. За умови надання такої згоди у стані алкогольного, наркотичного чи токсичного сп'яніння або ж під тиском фізичного або психічного насильства вона не може вважатися вільною. Відповідно до ч. 2 ст. 217 СК України, згода батьків на усиновлення має бути безумовною. За умови встановлення факту надання матір'ю або батьком дитини згоди на усиновлення та отримання за це відповідної винагороди ЦК України передбачено повернення даної винагороди, що не спростовує наявності вільної згоди на усиновлення. виділяють два способи надання згоди: 1) згода на усиновлення дитини конкретною особою з указівкою прізвища, ім'я та по-батькові такої особи або осіб; 2) загальна згода на усиновлення будь-якою особою без зазначення конкретного усиновлювача [6, с. 386]. Згода батьків на усиновлення

їхньої дитини має бути оформлена письмово і засвідчена нотаріусом, адже до початку судового розгляду справи органи опіки та піклування повинні мати інформацію про наявність такої згоди. У разі її відсутності фактично неможливе звернення до суду для розгляду справи в порядку окремого провадження [7, с. 64].

Заява про згоду на усиновлення не є абсолютною, тобто такою, що не може бути відкликана. Норма ч. 6 ст. 217 СК України дає право матері, батькові без зазначення будь-яких причин відкликати свою згоду на усиновлення навіть після того, як суд постановив рішення про усиновлення, але до набрання ним рішенням чинності. Заперечення проти усиновлення після того, як рішення суду набрало чинності, правового значення не має.

Також необхідно звернути увагу на встановлене ч. 3 ст. 217 СК України правило про можливість надання згоди батьків на усиновлення лише після досягнення дитиною двомісячного віку. Разом з тим на практиці зустрічаються випадки порушення даної норми. У деяких випадках законодавець встановлює виключення із загального правила про необхідність отримання згоди батьків на усиновлення їх дітей (ст. 219 СК України).

Отримання згоди дитини на усиновлення, що передбачено ст. 218 СК України, відбувається, якщо дитина досягла такого віку та рівня розвитку, що може висловити свою згоду на усиновлення, така згода надається у формі, яка відповідає віковій та стану здоров'я дитини (наприклад, якщо дитині чотири роки, суду може бути поданий як доказ відеозапис розмови з дитиною особою, яка бажає її усиновити, а семирічна дитина може власноруч написати до суду відповідну заяву). Усиновлення може бути проведено без згоди дитини лише тоді, коли вона цієї згоди не може дати, зокрема дитина малого віку, з вадами фізичного чи психічного розвитку, яка не усвідомлює ані самого факту усиновлення, ані його наслідків. Якщо дитина проживає у сім'ї і називає кандидатів в усиновлювачі матір'ю, батьком, то вважається, що дитина дала згоду на усиновлення. Як правило, отримує згоду дитини на усиновлення орган опіки та піклування, працівник якого повинен провести бесіду з дитиною і роз'яснити їй суть і правові наслідки усиновлення.

Відповідно до діючого законодавства, усиновлення дитини може бути проведено не лише спільно дружиною і чоловіком, а й одним із подружжя. Оскільки усиновлення дитини дружиною чи чоловіком може створити для другого із подружжя або їхніх дітей певні правові наслідки, другий із подружжя має дати згоду на усиновлення.

Наступні умови усиновлення, але лише іноземного, закріплені у ст. 283 СК України, відповідно до якої дитина, яка є громадянином України, може бути усиновлена іноземними громадянами, якщо вона перебуває не менш як один рік на обліку в центральному органі виконавчої влади (що реалізує державну політику у сфері усиновлення та захисту прав дітей) і досягла п'яти років. Усиновлення може бути здійснено до закінчення зазначеного строку, а також до досягнення дитиною п'яти років, якщо: 1) усиновлювач є родичем дитини; 2) дитина страждає на хворобу, що внесена до спеціального переліку хвороб, затвердженого центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я; 3) здійснюється усиновлення усіх рідних братів і сестер в одну сім'ю, якщо один із них досяг п'яти років і перебуває на обліку в центральному органі виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері усиновлення та захисту прав дітей, не менш як один рік; 4) іноземці виявили бажання усиновити дитину, яка є братом або сестрою раніше усиновленої ними дитини [4].

Розглянемо приклад. Рішенням Білоцерківського міськрайонного суду Київської області від 14.11.2013 р. задоволено заяву громадян США Барко Г. та Барко Ч. щодо усиновлення ними малолітньої Жупанської В., батьки якої

надали нотаріально завірнену заяву про згоду на усиновлення їхньої дочки. Дитина, згідно з медичним висновком про стан здоров'я, має діагностований синдром Дауна Q 90. Заявники ознайомлені зі станом здоров'я Жупанської В. та правовими наслідками міжнародного усиновлення.

Заяву задоволено з посиланням на п. 64 переліку захворювань, які дають право на усиновлення хворих дітей без дотримання строків перебування на обліку в центральному органі виконавчої влади, до повноважень якого належать питання усиновлення та захисту прав дітей, а також до досягнення дитиною п'яти років, затвердженого в Міністерстві юстиції України 2.03.2012 р. [8].

Вимоги щодо відсутності громадянства України, який бажав би усиновити відповідну дитину або взяти на виховання до себе в сім'ю та забезпечення дитині прав в обсязі не меншому, ніж це встановлено законами України, закріплені в діючому законодавстві України не випадково, адже пріоритетним є все ж таки національне усиновлення та забезпечення дитини – громадянину України прав в обсязі, встановленому діючим законодавством України. Саме тому отримання згоди Державного департаменту з усиновлення дітей є обов'язковим в усіх випадках усиновлення дитини іноземними громадянами, що дає гарантії виконання зазначених вище умов іноземного усиновлення.

Процес виховання усиновленої дитини є досить складним, особливо у психологічному плані, внаслідок чого, на нашу думку, до усиновлювачів необхідно висувати вимоги про наявність навичок вихователя (особливо якщо мова йде про усиновлення чужої дитини). Найчастіше деяким усиновлювачам потрібні консультації педагогів, психологів. Тому доцільним є створення шкіл (центрів) прийомних батьків. Подібні школи, центри, консультативні кабінети можуть стати природним елементом у структурі органів опіки та піклування. Довідка-висновок, видана ними, має стати підставою для психологів та педагогів для надання позитивного висновку про можливість особи бути кандидатом в усиновлювачів. Вважаємо, що іноземні громадяни,

які бажають усиновити дитину з України, обов'язково повинні проходити навчання в таких школах і отримувати відповідну довідку.

У той же час було б корисним переглянути вимоги до іноземних кандидатів в усиновлювачів, включаючи обов'язкове використання уніфікованої програми їх підготовки до прийому дитини в сім'ю. Адже законодавство України не містить критеріїв оцінки можливості бути усиновлювачами для іноземних громадян. На них поширюються загальні вимоги ст. 211 СК України. Аналогічне положення міститься у ч. 3 ст. 252 ЦПК України щодо переліку документів, які подаються іноземними громадянами до суду разом із заявою про усиновлення. Ця норма фактично перекладає обов'язок оцінки придатності подружжя чи особи до усиновлення з компетентних органів в Україні на компетентні органи країни проживання кандидата в усиновлювачів.

Вважаємо, що процедура оцінювання соціально-психологічної придатності подружжя (особи) бути усиновлювачами, особистих якостей кандидатів в усиновлювачів обов'язково повинна проводитися і в Україні, що дасть змогу впевнитися в тому, що майбутні усиновлювачі психологічно готові стати батьками.

Висновок. Підводячи підсумок, вважаємо, що законодавець досить детально прописав умови, за яких дитина може бути усиновлена. Разом з тим деякі норми потребують уточнень. Зокрема, необхідним є введення умов про обов'язкове комплексне обстеження, у тому числі обов'язкове психологічне тестування іноземного кандидата в усиновлювачів українською стороною на предмет його відповідності вимогам, що пред'являються до осіб, які можуть виховувати дітей, а також на предмет сумісності даного конкретного усиновлювача і дитини, яку він хотів би усиновити. З урахуванням поширеності іноземного усиновлення на всій території України упорядкуванню такого усиновлення сприяло б формування централізованого державного банку даних про іноземних осіб, які бажають усиновити українських дітей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Рясенцев В.А. Семейное право / В.А. Рясенцев. – М. : Юрид. лит., 1971. – 296 с.
2. Матвеев Г.К. Советское семейное право / Г.К. Матвеев. – М. : Юрид. лит., 1985. – 208 с.
3. Летова Н.В. Проблемы усыновления: теория и практика / Н.В. Летова // Государство и право. – 2006. – № 11. – С. 52-61.
4. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.
5. Ромовська З.В. Коментар до глави 18 «Усиновлення» Сімейного кодексу України / З.В. Ромовська // Законодавство України : Науково-практичні коментарі. – 2005. – № 4. – С. 3-42.
6. Науково-практичний коментар до Сімейного кодексу України / За ред. Є.О. Харитонова. – Х. : Одиссей, 2006. – 552 с.
7. Розгон О. Деякі особливості засвідчення згоди на усиновлення дитини / О. Розгон // Мала енциклопедія нотаріуса (комплект). – 2008. – № 4. – С. 62-78.
8. Рішення Білоцерківського міськрайонного суду Київської області від 14.11.2013 по справі № 357/15911/13-ц [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/35411269>.